

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглядається сутність та зміст позашкільного компонента у формуванні соціальної активності школярів.

У період відродження і розбудови національної навчально-виховної системи позашкільні установи стають невід'ємним компонентом освітньої структури, що сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості дитини і підлітка, соціальній адаптації, самореалізації людини в суспільстві. Позашкільні установи, які здійснюють свою діяльність у сфері дозвілля, доповнюють шкільне навчання і створюють позитивне виховне середовище.

Дозвілля – це період, коли людина є визволеною від соціально-обумовлених, обов'язкових дій, це "сфера, в якій особливо яскраво і повно розкриваються природні потреби школярів у свободі і незалежності, активній діяльності та самовираженні... В умовах дозвілля формуються неформальні колективи, які дають дітям і підліткам можливість виступати в нових соціальних амплуа, займати ролі, відмінні від навчальної і позанавчальної діяльності... Дозвілля – особлива соціальна сфера, де школярі задовольняють особисті потреби в самоперевірці, самооцінці власного "я"... Це зона активного спілкування, що розвиває особисті інтереси, потреби в контактах. Такі форми дозвілля, як заняття в клубах, гуртках, колективні ігри – ідеальна сфера розвитку дружби, товариства, психологічної сумісності школярів" [1:43]. Педагогічний процес позашкільного закладу здійснюється в сфері дозвілля, звідси – основні його особливості.

Згідно з думкою багатьох дослідників, не у всіх школярів потреба в свободі і незалежності, в активній діяльності і самовираженні має позитивний характер, деякі школярі не вмінють розпорядитися своїм часом, прагнуть до примітивної дозвіллевої діяльності, вибір занять у вільний час здійснюється ними випадково, під впливом неупорядкованих факторів. Отже, проблема полягає в тому, чи вмінють позашкільні педагоги пропагувати переваги культурного, творчого дозвілля, чи можуть вони захопити дітей серйозною справою, навчити їх розумно проводити вільний час. Рішення даної проблеми - у створенні певних виховних відношень. Єкатеринбурзький педагог-дослідник В.С.Безрукова стверджує, що виховні відносини є центральним поняттям педагогіки (в тому числі і позашкільної). А створення і управління такими відношеннями є головною задачею педагога, рішення якої відбувається в педагогічному процесі [2:51].

Поняття "педагогічний процес позашкільного закладу" розроблялося запорізьким вченим Т.І.Сущенко, яка виділяла специфічні мету, задачі, принципи, методи і організаційні форми виховної роботи в позашкільній установі [3:27]. Педагогічний процес в позашкільному закладі будується відповідно характеру і змісту інтересів дітей, що досить стабільні у старшокласників, вибіркові і диференційовані у підлітків, не стабільні у середніх і молодших школярів. Неспівпадання інтересів дітей із змістом занять неприпустимо для позашкільної педагогіки. Слід враховувати особливості захоплення сучасних школярів: вони водночас мають багато інтересів, часто змінюють їх. Тому, потрібно шукати нові, більш ефективні форми впливу на дітей, з метою збагачення їх інтересів і розвитку особистості. Позашкільні установи повинні не тільки йти назустріч інтересам дітей, але і спрямовувати їх активність. Складність полягає в тому, що учні не сприймають педагогічний процес позашкільної установи, якщо він будується як спроба переробити їх індивідуальність під певний стандарт. Виховний процес повинен стати для них цікавою, життєво важливою, привабливою справою. Потрібно пам'ятати, що особистість формують не самі по собі заходи, а система діяльності, в якій бере участь вихованець, і в процесі якої він отримує можливість засвоїти соціальний досвід, перевірити себе, випробувати свої організаторські здібності. Тому виховний процес потрібно будувати так, щоб зв'язати діяльність гуртківців з життям, щоб перед ними постійно поставали значущі та привабливі для них задачі, а виховна мета відома лише педагогу. Ще однією особливістю позашкільного педагогічного процесу є ідея об'єднання педагогів і дітей "величезною кількістю інтересів і захоплення" [4:11]. Для В.О.Сухомлинського повноцінність педагогічного процесу полягає в духовному співробітництві учителя і учня, в якому природно відбувається керівництво старшого.

Пошук оптимальної моделі цілісного позашкільного педагогічного процесу ґрунтується також на окремих концептуальних положеннях відомого грузинського педагога-дослідника Ш.А.Амонашвілі, що розглядає дитину не як відкриту систему, готову сприйняти будь-яку ідею, а як рівноправного учасника педагогічного процесу, особисті якості якого обґрунтовують відбір усіх його елементів і характер взаємодії педагогів та дітей [5:11].

Дослідження Т.І.Сущенко підтвердило ідею, що позашкільні заклади є виховними установами, які найбільш сприяють соціально-творчим діям і вчинкам дітей. Це пояснюється і підтверджується соціально-психологічною природою позашкільного педагогічного процесу, в якому виховання випереджає навчання та обумовлює перетворення дитячої творчої енергії в більш високі форми життя, що позитивно впливають на розвиток всього найкращого в дитині, створюючи її істинну сутність [3:29].

Викладене вище дає підстави розглядати педагогічний процес позашкільного закладу як процес духовного взаємозбагачення педагогів і дітей в умовах позитивного психологічного клімату взаємовідносин, високої культури діалогу і співтворчості. Можна зробити висновок, що педагогічний процес позашкільного закладу - це

процес динамічний, що ґрунтується на інтересах дітей, співробітництві вихованців і педагогів, який протікає в сфері дозвілля, в найбільш сприяючих розвитку особистості психологічних умовах взаємовідносин. Творчість є обов'язково присутньою в кожному компоненті позашкільного педагогічного процесу. Результатом такого процесу є "планомірне переведення дозвіллевої діяльності дітей та підлітків на більш високий рівень". Критерієм визначення рівня дозвіллевої діяльності є, на думку А.Ф.Воловика і В.А.Воловика, особливості відношення суб'єкта діяльності до її процесу, пасивного або активного. На цій основі виділяються наступні рівні дозвіллевої діяльності: споживання, творчість, екстеріоризація [6:17].

Аналіз дозвіллевих занять, зроблений на матеріалі вітчизняних та зарубіжних досліджень, свідчить про те, що домінуючим заняттям учнів є споживання культурних благ. А.Ф.Воловик і В.А.Воловик визначають споживання як перший рівень дозвіллевої діяльності [6:20]. Поняття "споживання" вміщує в собі сукупність різноманітних підрівнів дозвіллевої діяльності. Споживання може бути пасивним, активним і цілеспрямовано активним. Таку ієрархію важливо враховувати при організації творчої діяльності учнів у педагогічному процесі позашкільної установи. Деякі педагоги-теоретики стверджують, що діти приходять у позашкільні заклади з інтересом і обирають гурток згідно зі своїм захопленням. Таким чином, нижчий рівень діяльності в педагогічному процесі позашкільної установи – цілеспрямоване активне споживання. Однак, педагогам-практикам добре відомо, що у багатьох дітей інтереси або мають не стійкий характер, або не сприяють розвитку їх особистості. Початковий етап діяльності педагога та учнів, на наш погляд, є недостатньо розробленим в психолого-педагогічній літературі. Тому, вивчення мети, методів і засобів роботи керівника гуртка з вихованцями, які знаходяться на рівні пасивного споживання, представляє практичний і теоретичний інтерес. А.Ф.Воловик та В.А.Воловик визначають пасивне споживання як нижній підрівень дозвіллевої діяльності, що складається з таких видів занять, як перегляд телепередач, читання розважальної літератури, прогулянки, перегляд видовищ, прослуховування лекцій та ін.[6:35] Задача педагога на даному етапі – привернути увагу вихованців, викликати інтерес і перевести їх на більш високий підрівень – активного споживання. Засобами здійснення поставленої задачі можуть бути – відвідання класних годин в школі, що супроводжується читанням цікавої розважальної лекції або показом відеофільму, репортаж по телебаченню про діяльність позашкільної установи, проведення концертів, оглядів та інших публічних видовищ, організація ігор, конкурсів, тощо. Такі форми діяльності готують учнів до переходу на наступний підрівень творчої діяльності – активного споживання.

Головна задача педагога на даному етапі – адаптувати дитину до себе, а також створити теплу дружню атмосферу спілкування в колективі. Як засоби рішення цієї задачі можуть бути використані спільні відвідування театру, музею, прогулянки по місту, організований педагогом неважкий похід. Можна також провести серію адаптаційних занять, які вміщують ігри і конкурси: "Коло знайомств", "Косинки та кульки", "Веселый ринг" і багато інших. Протягом таких занять слід поступово вводити все більш складні завдання, пов'язані з предметом діяльності гуртка. Таким чином, інтерес дітей буде зростати в теплій і дружній обстановці, яка дозволить їм перейти на новий підрівень – цілеспрямованого активного споживання.

Активне цілеспрямоване споживання є вищий підрівень споживання. Головною виховною метою педагога на даному етапі виступає закріплення у членів колективу навичок активної, творчої, самостійної діяльності, спрямованої на опанування предметом роботи гуртка. Використовуючи різноманітні засоби позашкільної педагогіки, керівник гуртка організує цілеспрямовану і систематичну роботу груп. Заняття гуртка - одна з важливих форм діяльності позашкільної установи. Ефективність занять гуртка залежить від якості програми, від її гнучкості, від того, чи враховані в ній реальні запити дітей. Слід зазначити, що на даному підрівні величезне значення має цільова настанова як педагогів, так і вихованців. Для досягнення позитивних результатів у процесі організації цілепокладання необхідно використати такі форми діяльності, як ігри "Мозковий штурм", "Банк цікавих ідей", укладання плану-циклограми або індивідуального плану, а також застосування педагогічного проектування роботи гуртка.

Активне включення всіх учнів в колективну діяльність гуртка, усвідомлення ними мети цієї діяльності буде сприяти переходу на новий рівень дозвіллевої діяльності – рівень творчості. За визначенням А.Ф.Воловика і В.А.Воловика, "творчість як рівень дозвіллевої діяльності з достатньо високим ступенем узагальнення охоплює такі види занять, в яких людина з суб'єкту споживання перетворюється в суб'єкт творчості" [6:27]. Головна задача педагога на цьому етапі – організація свідомих, самостійних дій гуртківців в процесі занять. Основною формою діяльності є заняття гуртка, які відрізняються великою різноманітністю: це може бути диспут на наукову тему, концерт-вітання іменинників, тематичний вечір, дискотека та інше. Величезне значення набуває на етапі творчості самовиховання та самонавчання. Більшість гуртківців здатні займатися самостійно за допомогою індивідуального плану, листів самоконтролю тощо. Протягом заняття педагог може застосовувати взаємонавчання гуртківців, у яких здатність до саморегулювання, активність і комунікативні якості розвинуті досить високо.

А.Ф.Воловик і В.А.Воловик виділяють три напрямки (підрівня) екстеріоризації – демонстрація, пропаганда, організація діяльності [6:61]. В процесі роботи позашкільних установ екстеріоризація здійснюється як: демонстрація результатів групової діяльності – показ вистави, виступ хору, оркестру, влаштування виставки; пропаганда - розповсюдження знань, поглядів, вчень; організація дитячого дозвілля.

Структура основних підрівней екстеріоризації, в певній мірі, умовна. Демонстрація результатів діяльності, як правило, має багато спільного із пропагандою. Але розповсюдження певних ідей завжди є лише передумовою до реалізації їх на практиці. Пропаганда, що розвивається в діяльність по перетворенню виховних відношень є свідомством того, що група стала творцем цих відношень. Наявність в роботі групи соціальної віддачі свідчить про високий рівень дозвіллевої діяльності, про свідоме і активне відношення до неї людини. Метою

діяльності педагога на данному етапі виступає: з одного боку - організація оцінювання та самооцінювання якості проведеної дитиною роботи, наявність реальних візуальних результатів, а з іншого боку - прилучення до роботи гуртка нових учнів. Таким чином, створена модель рівнів творчої дозвіллевої діяльності - є функціонально повною, оскільки на заключному етапі припустима робота з новими учнями, які знаходяться на рівні споживання. Гуртківці грають в цьому процесі якісно іншу роль: з пасивних слухачів вони перетворюються в активних сопедагогів, які частково виконують функції педагога.

Вище ми розглянули динамічну сторону педагогічного процесу позашкільного закладу, що являє собою поступовий рух від прямого та безпосереднього управління з боку педагога - до самоврядування, від діяльності, організованої педагогом - до самостійності, від контролю зовнішнього - до внутрішнього самоконтролю. Всебічний аналіз рівней дозвіллевої діяльності учнів є підставою для розробки етапів організації творчої діяльності дітей та підлітків, сприяє збагаченню теоретичного і практичного досвіду роботи позашкільних закладів, зміцненню мережі установ позашкільної освіти та виховання, усвідомленню їх значення як важливого компоненту системи неперервної освіти.

1. Шмаков А.С. Досуг школьников как социально-педагогическая проблема // Сов. педагогика. – 1980.- №3.- С.43.
2. Безрукова В.С. Педагогика профессионально-технического образования. Проектирование педагогического процесса в профтехучилище: Текст лекций.– Свердловск, 1990.– 171с.
3. СущенкоТ.И. Педагогический процесс во внешкольном учреждении. – К.,1986. -168 с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Издание 2-е.- К., 1972. – С.11.
5. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск, 1990.- С.11.
6. Воловик А.Ф., Воловик В.А. Педагогика досуга: Учебник. – М., 1998.- 240с.

Матеріал надійшов до редакції 12.09.2000 р.

***Рассказова О.И. Организация социально-творческой деятельности учащихся в условиях внешкольного за-
ведения.***

В статье рассматривается сущность и содержание внешкольного компонента в формировании социальной активности школьников.

Rasskazova O.I. Organization of Pupils' Social and Creative Activity in an Out-of-School Institution.

The article considers the essence and contents of component in forming pupils' social activity.